

Kollár Zsuzsanna

## Adományozás a Váci Siketiskola alapításában\*

Magyarországban a 19. században az egyik első, országos jelentőségű intézményalapítás a Váci Siketiskoláé volt 1802-ben, mely a rendi jellegű intézményalapítások mintapéldájának is tekinthető, különösen, ha kedvező udvari megítélését is figyelembe vesszük.<sup>1</sup> A siketiskolára elsősorban jóléti intézményként tekintünk, melynek alapításához segélyadományok gyűjtésén keresztül vezetett az út. Míg a 18. század végéig az ilyen típusú szociális gondoskodást a családok, az egyház és kisebb, a rendiségen belüli társadalmi egységek látták el, addig a siketiskola megalapítása már a rendeken átívelő, országos adománygyűjtő hálózat létrejöttének is köszönhető. Ezért ez az alapítás zsinórmértékként szolgálhat a 19. század elején átalakulásnak induló adományozási szokások megismeréséhez, ezek pedig közelebb vihetnek bennünket későbbi intézményalapítások szisztematikus feltárásához is.

Céлом az alapítási és adományozási folyamat elemzése, az adományozók társadalmi összetételének vizsgálata. Ehhez jó alapot nyújtanak azok a kisnyomtatványok, amelyek felhívások formájában ismertették a megalapítandó intézmény szükségességét, megszervezték a gyűjtést, tájékoztattak annak állapotáról, valamint közzétették az adományozók névsorát. Ezekből a listákból derül ki az is, hogy a segélyadományok gyűjtői országos méretű, minden rendi csoportot bevonó gyűjtőhálózatot hoztak létre. A megnyitás utáni évekből még számos nyomtatvány, speciális tankönyv és folyóiratok tájékoztatói is fennmaradtak, tehát vizsgálatukkal megismerhető, hogyan működött az adományokból létrejött intézmény is: ismerhetjük az oktatás módszerét, a tananyaggal való haladás napi szintű menetét, sőt még a tanulók nevét is.<sup>2</sup> A gazdag forráscsoport áttekintéséből vegyesen rajzolódna ki a 18. századi jótékonyosság és a 19. század elején meginduló modern polgári egyesületek szerveződési motívumai.

Az esettanulmány célkitűzése nem az intézmény történetének újbóli megírása, hiszen a témáról már több összefoglaló mű is rendelkezésre áll.<sup>3</sup> Ehelyett

\* A dolgozat az MTA BTK Lendület Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana Kutatócsoport (34080 LP 2019) kutatási programjának részeként készült.

<sup>1</sup> Az intézmény neve többször is változott. 1802-ben az M. K. Siket-Néma Intézet néven kezdett működni, de előfordult a Váci K. Siket-Néma Nevelő-Ház (1808) forma is. Később Siketnémák Országos Intézete lett, jelenleg pedig a Cházár András Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Kollégium és Gyermekotthon nevet viseli. Dolgozatomban Váci Siketiskolaként fogok rá hivatkozni.

<sup>2</sup> Borbély (szerk.) 1924: 1–109.

<sup>3</sup> Gácsér 1902; Hattyár 2008; Hegedüs–Ficsorné Kurunczi et al 2009.

az alapítást egy másik nézőpontból kívánom bemutatni: annak a rendi jellegű protokollnak a vizsgálatára törekszem, amely a 19. század eleji intézményalapítás járható útjának bizonyult. Célom feltárni azt az integrációs sémát, amely az adományozás útján csökkenthette a társadalmi távolságot a különböző rendek között, miközben a bürokratizálódott adományozási struktúra révén biztosította az intézmény felállítását, átlátható működését. A 18. század végi rendi intézményekre jellemző, hogy az alapítás folyamatában a hagyományos társadalmi kapcsolatrendszereket, a személyes, lokális kapcsolatokat felhasználva, a rendi státuszokat figyelembe véve szerveződtek, és egy jelentős részük céhes alapon, esetleg valamilyen egyházhoz kapcsolódva alakult meg és „a vallásosság erősítését szolgálta”.<sup>4</sup> Tanulmányomban ezekre a kapcsolatokra is felhívom a figyelmet, miközben a meglévő források kritikai vizsgálatára is törekszem.

## ALAPÍTÓK ÉS ELŐZMÉNYEK

„Életének legtöbb szerencsétlenségét annak tulajdoníthatta, hogy nem tudott beleilleszkedni abba a korba, melyben élt. Kortársait, akik nem értették meg a jövőbe illő eszméit, örökösen korholta elmaradottságukért, miáltal azok ellenségeivé lettek.”  
(Gácsér 1902: 40)

Ez az idézet Széchenyi István jellemzése is lehetne, de valószínűleg senki nem gondolná, hogy valójában Jólécsi Cházár Andrásról (1745–1816), a Váci Siketiskola felállításáért küzdő ügyvédrel és Gömör vármegye főjegyzőjéről szól. Pedig e kissé túlzó sorok Gácsér József Cházárról szóló életrajzából származnak. A szerző 1902-ben készítette az életrajzot, és az intézmény 100 éves évfordulójára íródott emlékkönyvbe készült írásában úgy ábrázolja a Váci Siketiskola alapítóját, mint azok egyikét, akik atipikus elképzeléseikkel és merész kezdeményezéseikkel lendítették előre a magyar nemzet építését szolgáló ügyeket. Ezek a magasztos életrajzok, amelyek oly divatosak voltak a 20. század elején, azonos logika alapján készültek, s heroikus elemekkel ruházták fel központi alakjaikat. Így e jellemzést olvasva Cházárt is híresen jó képességű ügyvédként, társadalmi csoportokat megmozgató alakként látjuk, aki különbözőségével kortársai fölé emelkedik, „honszerelemtől lángoló szívének minden dobbanásával hazájának javát szolgálta teljes életén át”.<sup>5</sup> Ez az értelmezői keret ma már inkább értékelhető történetírói toposzként, és sokkal inkább hatással volt rá Gácsér korának kultuszalapú történetírói eszköztára (s még inkább az életrajzot megrendelő iskola), mely a nemzetépítés és az áldozathozatal fogalmai köré szervezve ábrázolta az alapítást és

<sup>4</sup> Pajkossy 1993: 103–109.

<sup>5</sup> Gácsér 1902: 3.

a mögötte húzódo társadalmi folyamatokat. Gácsér kutatásai Cházár életrajzára irányultak, így könyve a férfi alakja köré szervezve magyarázza el a Váci Siketiskola alapítását is. Az életrajz az iskola alapításának folyamatáról szóló értékes primer források fordításait is közli, így jelenleg a kultikus struktúra ellenére is ez az egyik legrészletesebb leírás, mely nyomon követi a szerveződést.

Gácsér József az alapítást az idézetben is szereplő „jövendőbe illő eszmék” közé sorolta, annak ellenére, hogy tudta: hasonló intézmények már a váci alapítás előtt néhány évvel megkezdték működésüket számos nyugat-európai városban. Gácsér olyan forrásokra hivatkozik, amelyek felsorolják az ilyen intézmények helyszíneit: ezek Madrid, London, Amszterdam, Párizs, Lipcse, Berlin, München, Monaco és Prága.<sup>6</sup> Az tehát, hogy az alapítás Magyarországon is megtörtént 1802. augusztus 15-én, sokkal inkább egy európai tendencia része volt. A magyar intézmény alapítása a bécsi intézmény segítségével történt, a bécsi pedig a párizsi iskola közreműködésével jött létre. Az alapításhullám eszmei hátterét megvilágító német nyelvű szakirodalom kitér arra, hogy II. József arra irányuló igyekezetének okát, hogy jöjjön létre a Habsburg Birodalomban is egy siketiskola, a felvilágosult abszolutizmus politikájának etikai hátterében kell keresni.<sup>7</sup> Itt csak utalnék a 19. századi utilitarista etika 18. századi előfutáira és arra a „patrióta és utilitarista kormányzati hagyományra”,<sup>8</sup> amely hatott Mária Terézia és II. József udvarának társadalompolitikai gondolkodására, csakúgy, mint első számú szövetségeseikére, a francia udvarra is.

A 18. század végén született meg az a gondolat, hogy a hallás-, látás- és egyéb kognitív képességek hiányosságával élők életét, amennyire csak lehetséges, az egészséges emberek, vagyis a többség életéhez hasonlóvá kell tenni.<sup>9</sup> A Franciaországban 1804-ben kodifikált Polgári törvénykönyv (Code Civil), amelynek kodifikációs előkészítése már az 1790-es években elkezdődött, a jogegyenlőség elve alapján az egészséges emberekkel egyenrangúnak ismerte el a testi fogyatékosokkal élőket, ebből pedig az következett, hogy hosszú távon számukra is biztosítani kell az alapfokú oktatás lehetőségét. Ezért éppen azokban a nyugati országokban és tartományokban alakultak meg az első vak- és siketiskolák, ahol a Code Civilt vagy annak egy részét adaptálták. II. József is a párizsi iskola 1777-ben történt meglátogatása után döntötte el, hogy annak mintájára létrehoz egy intézményt Bécs városában. A Ratio Educationis rendelet is 1777-ben született meg német nyelven. Az egykorú latin fordítást sokkal gazdagabban jellemzi az utilitarista kultúrpolitika,<sup>10</sup> noha segítséggel élőkre kiterjesztett módosításokat még nem tartalmazott – ilyeneket hivatalosan csak 1881-ben (Magyarországon

<sup>6</sup> N. n. 1799, 1801, 1803a, 1803b. „A Bétsi, a Monnákiumi Prágai Berlini Lipsiai Londoni Amszterdami és Párisi Siket-Néma nevelő Házok, meg-tzáfolyhatatlan bizonyságok léznek, hogy eme' szó és hallás nélkül lévő, úgy szólván fél-emberek, nevelés és tanítás által, értelmes és erkölcsös, azaz: tökéletes emberekké formáltathatnak. N. n. 1802. Lelőhely: OSZK PKT, 1802/103.

<sup>7</sup> Ellger-Rüttgardt 2008a: 35; Birnbacher (Hg.) 2010.

<sup>8</sup> Török 2016: 48–57. (Idézi Bodnár-Király 2018.)

<sup>9</sup> Möckel 2007: 210–211.

<sup>10</sup> Friml (ford. bev. jegyz.) 1913.

1883-ban) iktattak törvénybe.<sup>11</sup> Az 1777-es tanügyi törvény mégis változást hozott, mert a katolikus iskolákat állami felügyelet alá helyezte, és előírta a kötelező iskolalátogatást, amit a hallássérültek addig nem tudtak betartani, amíg nem állt rendelkezésükre megfelelő elemi iskola. II. József döntése tehát csak közvetetten vetette fel a speciális oktatást igénylők ügyét, hiszen a gyakorlatban egészen sokáig még a teljes életet élő diákok számára sem sikerült biztosítani az elemi szintű oktatást.<sup>12</sup>

A Váci Siketiskola hároméves, kétnyelvű (magyar és német) képzési rendje hiánypótló volt. Célkitűzéseiben az iskola részben illeszkedett a hagyományos, szintén hároméves elemi iskolai képzési rendhez, azonban felekezettől és nemzetiségtől független nevelőintézetként működött.<sup>13</sup> Önköltséges formában is vállalták diákok oktatását (évi 300 forintért). A felvételihez a gondviselőknak három igazolást kellett beszerezniük: orvosi igazolást, az életkort igazoló keresztlevelet és „a helybéli előljárótól bizonság levelet”, amely a tanuló hátrányos szociális helyzetét igazolta.<sup>14</sup> Tankerületektől is független, ám iskolai keretek között működő intézmény volt, ilyenformán számos olyan kérdés, amelyik későbbi reformkori alapítású társaságoknál, egyesületeknél felmerült, mint például a tagdíj kérdése, a századfordulón létrejött iskola esetében még nem vetődhetett fel. Az iskolai-nevelőintézeti forma jelentősen behatárolta a működéssel és fenntartással kapcsolatos lehetőségeket, noha az oktatási reformok hatással lehettek a siketiskola megszületésének gondolatára is. Ahogy az 1763-as francia oktatási reformokat követően az 1777-re elkészült osztrák reformok kidolgozásához is hozzáálltak – még ha fontos módosításokkal is –,<sup>15</sup> úgy a párizsi siketiskola példájára annak osztrák verzióját is létrehozták.

A párizsi intézetet a jogvégezt Charles-Michel de l'Épée francia abbé alapította 1770-ben, és kezdetben magániskolaként üzemeltette. Mesterséges jel-ábécével, valamint az írás és a beszéd elegyítésével tanította siket diákjait, vagyis a francia jelnyelv egy 18. századi változatát használta.<sup>16</sup> A iskolából a francia forradalom után állami intézmény lett. Ez volt az első olyan hivatalos intézet, amelyik hallássérült és siket gyerekek speciális oktatását vállalta. Az 1778-as alapítású lípcsei intézet gyógypedagógusa, Samuel Heinicke (1727–1790), aki a német módszer szerint oktatta siketnéma diákjait, nem értett egyet a francia módszerrel. Heinicke amellett érvelt, hogy képek és jelek helyett a siket gyerekeket a szájról olvasásra és hangzóbeszédre kell megtanítani.<sup>17</sup> A két irányzat vitájából végül 1880-ban, a gyógypedagógusok kongresszusán a német került ki győztesen.<sup>18</sup>

<sup>11</sup> Knapp 1954: 65–86.

<sup>12</sup> Csicsay 2002: 27.

<sup>13</sup> Meszlényi Molnár 1812: 244.

<sup>14</sup> N. J. 1817: 148–149.

<sup>15</sup> Firml 1913: 12–15.

<sup>16</sup> de l'Épée 1776.

<sup>17</sup> Heinicke 1778; Heinicke 1789.

<sup>18</sup> Löwe 1992: 37–41.

A bécsi siketiskola alapítása 1779-ben, Mária Terézia és II. József, a későbbi német-római császár közbenjárásával történt. Ők jelölték ki a bécsi intézmény vezetésére Friedrich Storkot (1746–1823) és segédtanárát, Joseph Mayt (1754–1820),<sup>19</sup> akik nyolc hónapot töltöttek l'Épée intézetében, hogy elsajátítsák a módszereit.<sup>20</sup> Így Stork és May a Habsburg Birodalom első gyógypedagógusai-ként a párizsi iskola logikája és pedagógiai módszerei szerint kezdték meg a munkát a bécsi intézményben, a Kaiserliche Königliche Taubstummennstitut in Wienben.<sup>21</sup> Bécsben az uralkodói kezdeményezés azonnal elgördített minden 18. századi bürokratikus akadályt az intézményalapítás elől, ebben tehát a Wiener Taubstummennstitut különbözött a magánalapítású párizsi intézménytől. II. József állítólag egy ízben sajnálattal állapította meg, hogy Bécsben nem akad olyan lelkes magánszemély, aki magára vállalta volna az alapítás feladatát.<sup>22</sup> De l'Épée abbé 1789-ben meghalt, és halálát követően a párizsi iskola közfenntartásúvá vált, ekkor emelkedett meg a diákok száma is. 1792-ben a korábbi hatvan helyett már nyolcvan növendék tanult francia közvagyonból, és további negyven diák élt az oktatás lehetőségével önköltségen, szülői támogatásból. Ehhez képest a kezdetben mindössze tizenkét (1784-től harminc) diákot vállaló bécsi iskola finanszírozása másképpen zajlott. A két bécsi oktató bérét (évi nyolcszáz Guldent) az udvari kamara finanszírozta, a diákok ellátását pedig érdekes módon nem a Studien-Hofkommission, hanem egy másik, speciális kormánybizottság, a Milde Stiftungs-Hofkommission fizette.<sup>23</sup> Előbbi az oktatással, utóbbi pedig a szegényekkel foglalkozott, tehát a siketség kérdésköre és az iskola finanszírozási kérdése nemcsak az iskolaügynek, hanem a szegénység ügyének is része volt.

## AZ ALAPÍTÁS INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI KONTEXTUSBAN

Nem tudjuk, hogy Cházár András 1799-ben valóban felkereste-e az 1790 óta működő bécsi siketiskolát, s ha igen, miért, de a történetírás szerint az egykor Párizsba látogató II. Józsefhez hasonlóan rá is mély benyomást tett a speciális intézmény, melynek nemes célja közel állt Cházár világszemléletéhez. Az udvar szemében megbízható Joseph May kész volt szakmai segítséget nyújtani a magyar intézmény felállításához. Magát a személyes találkozó megtörténetét a Gácsér-életrajz abból következteti, hogy az udvari kancellária a Helytartótanács elnökéhez intézett 1799. november 2-i rendeletében hivatkozott a látogatásra.

<sup>19</sup> Stork volt a bécsi intézmény első számú vezetője, tanára, May pedig a segédtanár. A francia intézetben elsajátított módszerről könyveket is írtak. A magyar szakirodalomban Stork neve kevésbé ismert, mivel Joseph May volt az, aki Cházár András munkáját Bécsből segítette. Ellger-Rüttgardt 2008a: 46; Schmidt–Werner 2019.

<sup>20</sup> Stork 1780; May 1799a, 1799b.

<sup>21</sup> Hofbauer 1864: 77.

<sup>22</sup> Ellger-Rüttgardt 2008b: 46.

<sup>23</sup> Ellger-Rüttgardt 2008b: 47; Klueing–Schmale 2004.

Gácsér ennek, a tárgyban keletkezett első rendeletnek a teljes magyar fordítását közli.<sup>24</sup>

1799 elején Cházár valóban járhatott az intézetben, és bizonyára ezután segített annak a két darab kettedret méretű, hat- és tízoldalas, szintén 1799-ben kiadott magyar nyelvű kisnyomtatványnak a forgalmazásában, amelynek szerzője May, s mai tudásunk szerinti fordítója Vályi András.<sup>25</sup> A nyomtatványokat Cházár András juttatta el számos potenciális adakozóhoz, vármegyéhez.<sup>26</sup> Érdeklőség, hogy az Országos Széchenyi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárában szerepel a nyomtatványokon az ügy helytartótanácsi iktatószáma (12475), amely nem egyezik a Gácsér-életrajzban említett számmal (12417). Ebből a két nyomtatványból az derül ki, hogy Széchenyi híres akadémiai felajánlásához hasonlóan Cházár volt az első lelkes felajánló: saját rozsnói házát és kertjét, illetve ételmisszerellátást, vagy amennyiben az intézmény máshol áll fel, ezer forint adományt kínált fel, és ezen felül a gyűjtés koordinációját is magára vállalta. A Helytartótanács hivatali kötelességénél fogva felügyeleti jogot gyakorolt a pénzalap felett. A kormány szerv egyik szakhivatala volt a számvevőhivatal, mely minden világi alapítvány vagyongazdálkodását végezte, rendszeresen számadásokat készítve az alapítványok pénzeről. Ezen belül működött a közalapítványi főpénztári hivatal, „amely alá az első-, másodosztályú és rendkívüli pénztárak egész sora tartozott”.<sup>27</sup> Tehát a hivatal már azelőtt az alapítványi pénzalap kezelőjévé vált, hogy Cházár értesült volna az intézmény engedélyeztetésének jóváhagyásáról.

1800. január 24-én Cházár értesült az 1799. december 17-re datált, hozzá intézett kedvező kancelláriai válaszról és a felszólításról. Válaszából kiderül, hogy mindenki, akit ő korábban megkeresett, és akinél az adományozás lehetősége felől érdeklődött, valóban hajlandó lenne adakozni. „Készséggel be is fogják váltani ígéretüket, mihelyt értesülnek arról, hogy ezen tervezett intézet Ferencz király védnöksége alatt fog létesülni és nyilvános lesz”.<sup>28</sup>

Noha 1844 előtt nem létezett írásba foglalt rendelet arról, hogy melyik kormányhatóság írásbeli jóváhagyása szükséges egyletek, egyesületek, alapítványok létrehozásához,<sup>29</sup> a közösségi adományozás és a mozgalmi jelleg a siketiskola esetében csak az uralkodói döntés után szélesedett ki. Érdeklőség, hogy például a Magyar Tudós Társaság jóváhagyását nem kísérte az uralkodó országos szintű adományokra történő felszólítása, és részben talán ezzel is magyarázható, hogy jelentősen behatárolódott azoknak a köre, akik úgy érezték, hozzá kell járulniuk az akadémia felállításához. Ez jelentős különbség a Váci Siketiskolához képest. Ahogyan például az is, hogy az első négy felajánló az akadémia kialakításában is fontos szerepet játszott, utólag pedig egyenesen úgy fest, hogy az adomány

<sup>24</sup> Gácsér 1902: 47.

<sup>25</sup> Borbély 1902; Borbély 1924: 51–52.

<sup>26</sup> May 1799a, 1799b.

<sup>27</sup> Ember 1940: 169.

<sup>28</sup> Gácsér 1902: 49.

<sup>29</sup> Pajkossy 1993: 10.

előjogokat jelentett számukra az elindulásig, míg a Váci Siketiskola alapítója, Cházár András nem kívánt bevonódni az intézmény működésébe, sőt még a váci intézet megnyitóján sem jelent meg. Azt, hogy ennek mi volt az oka: el sem hívták, avagy nem érezte tisztségének a rajta túlnőtt jelentőségű iskola megnyitóján és egyáltalán a működésében való részvételt, netán betegség akadályozta, nem tudni. Ez is egy a számos kérdés közül, mely az alapítás kapcsán máig megválaszolatlan maradt.

Széchenyi akadémiai felajánlását Cházár Andráséhoz hasonlóan az utókor kreálta szimbolikus jelentőségűvé, ugyanakkor ez Széchenyi későbbi, az intézmény életében betöltött aktív szerepe miatt érthető. A siketiskola alapítójának 1812-ben még I. Ferencet ismerték el: „Ő Felseje I. Ferentz, kit azon nemes Ditsőség, hogy a' Hazánkban ő volt a' Siketnémaintézet első Felállítója, egyedül illeti”.<sup>30</sup> Az intézmény csak sokkal később, 1990-ben vette fel Cházár nevét, s a honlapján közzétett iskolatörténetben Cházárt mint szimbolikus alapítót elkülönítik a Magyar Királyi Helytartótanáctól, amelyet jelenleg a jogi értelemben vett alapítónak tekintenek – legalábbis a honlapon ez áll.<sup>31</sup>

Noha az intézmény története helyenként hézagos, az bizonyos, hogy I. Ferenc kezdetben Cházár kezébe adta a gyűjtés irányítását, és ő az udvar által támogatott Joseph May tapasztalataira támaszkodott. Az uralkodó a Helytartótanácsnak 1800. október 27-én küldött válaszában Cházár minden javaslatát elfogadta, leszámítva a rozsnyói ház felajánlását. Ehelyett ő maga ajánlott fel Vácon egy korábban már felújított, egy ideig kaszárnyaként működő épületet, valamint öt-ezer forintot, ami az ekkor becstelt 60 500 forintos szükséges tőkeösszeg jelentős részét tette ki. 1807-re a Cházár által becstelt összegnél több is összegyűlt, az intézmény 1802. augusztus 15-i megnyitása után évekkel is érkeztek be összegek.<sup>32</sup> A király adománya önmagában hatalmas összeg volt, és reprezentálta az intézmény presztízstértékét. A Gácsér-monográfia azonban említ még egy, a pénznél és az épületnél is jelentősebb udvari segítséget, ez pedig az uralkodónak az ország törvényhatóságaihoz küldött válaszában rejlett: maga a király szólította fel az ország lakosságát a segélyadományozásra, részletesen megszabva az adományozás és az adománygyűjtés módját és helyét, előre tudatva azt is, hogy az adományozók névsorát több helyen is nyilvánosságra hozzák majd.<sup>33</sup>

## AZ ADOMÁNYOZÁS ÖKONÓMIÁJA

Az országot bejárta Cházár András hétezer példányban, német, magyar és szlovák nyelven íródott felhívása, és a levelek révén a gyűjtés híre Erdélybe is eljutott.

<sup>30</sup> Meszlényi Molnár 1812: 230.

<sup>31</sup> Cházár András EGYMI 2021. [https://www.chazar.hu/az-intezmeny-tortenete/alapitonk#sub\\_content](https://www.chazar.hu/az-intezmeny-tortenete/alapitonk#sub_content).

<sup>32</sup> Borbély 1924: 5.

<sup>33</sup> Borbély 1924: 53–54.

A beszámoló I. Ferenc hozzájárulását és a gyűjtés körülményeinek részleteit is tartalmazta. Cházár azt is feljegyezte, hogy ki mindenkinek küldte el ezt az értesítést.<sup>34</sup> Az uralkodói hozzájárulás és az uralkodó részéről megfogalmazott kérés jó okot szolgáltatott a szociális jótékonykodásra. Cházár levelében is szerepelt, hogy „a Jóltévők” neve írásban meg fog jelenni, és ez később több ízben meg is történt.<sup>35</sup> Az adományozók névsora felekezeti, rendi és geográfiai szempontból egyaránt változatos, ahogyan a felajánlott összegek nagysága is igen széles skálán mozog: az egyforintos adománytól a sok ezer forintig. Fontos megjegyezni, hogy amíg ez a fajta adományozási típus félig-meddig segélynek minősült, és a marginális helyzetű, hallássérült gyerekek megsegítésére irányult, addig az akadémia, az irodalmi társaságok, a színházak másfajta támogatást igényeltek és támogatásuk mögött másféle motiváció állt. Ennélfogva e két adományozási típus más és más adományozókat aktivizált, és maga az udvar is eltérően viszonyult hozzájuk: a siketnémák ügyét patronálta, az alapítás után is nyomon követte, ráadásul az első néhány évben az éves működéshez szükséges összeg közel felét kifizette annak a közalapítványi alapnak, amelyik a váci épületet is szolgáltatta. Az uralkodói felszólításnak eleget téve pedig a jó, hűséges alattvalók önkéntesen adományoztak, hiszen az adományok megtételével demonstrálni lehetett a társadalmi hovatartozást és kiérdemelni a közösség megbecsülését.

Az, hogy az adományozók neve megjelent nyomtatásban, egyfajta sajátos dedikációnak is minősíthető, azaz olyan típusú ellenszolgáltatásnak, amely az adományozott összegért cserébe megillette az adományozót. Ez a fajta ellenajándék az újkortól fogva jellemezte a magánjótékonyk kereteit, és a könyvkiadásban is jelen volt (és jelen van ma is). Akkoriban különösen a szépirodalmi művek esetében volt jellemző, hogy cserébe a kiadáshoz nyújtott mecénási segítségért a kötetek elején ajánlás, dedikáció vagy valamiféle köszönetnyilvánítás kapott helyet. Ebben a paratextusban a kötet szerzője feltárta jötevője kilétét, kapcsolatba lépett vele, üzent neki, közölt valamit a hozzá fűződő viszonyáról, és a nyilvánosság előtt méltatta. A dedikáció presztízsertékét az is mutatja, hogy az 17. századi irodalmi kiadványok könyvpiacát jóformán túlnyomórészt a világi patrónushálózat, azaz a főúri mecenatúra tartotta fenn.<sup>36</sup> A főúri mecenatúra hagyományos ellenszolgáltatása, az adományozók nevének nyilvánosságra hozása, a nekik szóló köszönet és hála kifejezése tehát a rendiség ökonómiájának szerves részét képezte.<sup>37</sup>

A 19. század közepi intézmények működésének transzparenciája ebből a rendi gyökerű tradícióból fejlődhetett ki. A dedikáció ugyanis éppúgy a nyilvánosság felé történő elszámolást szolgálta, ahogyan a félig-meddig magánadományokból felépülő nemzeti intézmények közzétett számadása, munkabeszámolója is. A közintézmények, alapítványok esetében ma már a jogi tisztaság záloga, egyértelmű kötelesség a nyilvánosság felé történő elszámolás, a 19. század elején

<sup>34</sup> Cházár 1801.

<sup>35</sup> N. N. 1802; Simon 1808.

<sup>36</sup> Brown 1913; Bellágh 2005: 328.

<sup>37</sup> Pesti 2013.

azonban inkább a tisztelet és a hála kifejezésének egy formája volt, hiszen az adományozók kizárólag ezekből a tájékoztató jellegű nyomtatványokból ismerhették meg adományuk sorsát. Úgy is mondhatnánk: a társadalom és az adományokból működő intézmények közötti bizalmi kapcsolat az elszámoláson, az átláthatóságon múltott. A Váci Siketiskolának számadási könyve nem maradt fenn, esetleg megsemmisült, Borbély Sándor legalábbis nem találkozott ilyennel: „Helyettük csak a Schvarczer féle Historiara, a Diariumra, a Commentariira és a Naplóra mutathatók rá.”<sup>38</sup> 1902-ben megjelent könyvében ugyanakkor Borbély közli az intézmény pénzalapjával és pénzkezelésével, valamint a kiadásokkal kapcsolatos jegyzéket, mely a Helytartótanács 1802. július 26-i pozsonyi gyűléséről maradt fenn. Ugyanezen év augusztusából fennmaradt a Helytartótanács kirendelt királyi biztosának feljegyzése az intézmény részletes házirendjéről és napirendjéről, de még a gyerekek étrendjéről is.<sup>39</sup>

Azáltal, hogy egy segélyszervezet, egy gyógypedagógiai intézmény felállításához bármekkora összeggel hozzá lehetett járulni, az adományozás ökonómiájába olyan társadalmi csoportok is bevonódhattak, amelyek korábban el voltak szigetelve az intézményesített mecenatúrától. Így azonban már ők maguk is a társadalom hasznos, gondoskodó tagjának érezhették magukat, mivel olyan társadalmi-kulturális gyakorlattal élhettek, mely országos hírű dicsőséget jelentett. Ennek kiemelkedő jelentősége lehetett, különösen, ha arra gondolunk, hogy a lehetőséggel nem nemesi származásúak, diákok, özvegyek, kisközségek lakói, céhek is élhettek. A jótékonyosság így nem csupán a módosabbak exkluzív, presztízsnövelő tevékenysége volt, hanem olyan önkéntes szociális aktus, amelyik erősíthette a közösséghez való kötődést. A gyűjtés sikere továbbá azon is múltott, hogy a formális adományozási alkalmak/struktúrák mellett informális alkalmakon is lehetőség nyílt az adományozásra (pl. esküvő, keresztelő, iskolai tanítási idő).

Tóth Árpád kutatásaiból tudjuk, hogy a jóléti intézményeket gyakran külön kategóriába sorolták, elkülönítve azokat az egyletektől és más társaságoktól. A segélyszervezetek alapításakor az uralkodó később is élt a kérés erejével. A Pesti Jólétű Asszonyi Egyesület (Pesther Wohltätiger Frauenverein) engedélyeztetési procedúrája például hasonlóan alakult a siketiskoláéhoz: „Az engedélyezési eljárást követően, 1817. április 22-én a Helytartótanács rendeletet bocsátott ki, melyben »az ország minden megyéjét jótékony egyesület alapítására« szólítja fel, és mivel jelenleg közpénz nem áll rendelkezésre e célra, magánegylet (Privat Verein) formában; »különösen a gazdagabb földbirtokosokat, mellettük pedig a tehetősebb egyéneket és városlakókat« ezek támogatására kéri.”<sup>40</sup>

A hagyományos értelemben vett nemzeti előmenetelt célzó, és ezért propagált 19. századi intézmények körébe nem tartoztak bele azonban az olyan kezdeményezések, amelyek a mélyszegénységben élőket, a hátrányos helyzetűeket, az öregeket, gyerekeket, tartósan betegeket, árvákat karolták volna fel, vagy amelyek

<sup>38</sup> Borbély 1924: 29.

<sup>39</sup> Borbély 1902:104–110.

<sup>40</sup> Tóth 2005: 59.

szegény, ámde tehetséges diákok tanulmányait finanszírozták volna. A Siketiskola ebből a szempontból nem összehasonlítható az irodalmi-tudományos intézményekre vonatkozó kezdeményezésekkel, hiszen még fennállásának százéves évfordulóján is elmarasztalóan jegyzik meg az intézmény évkönyvében, hogy a főnemesség és a főpapság alig támogatja az iskolát. Az alapítás hírére is zömmel éppen az alsóbb rétegek, a köznemesek, a hivatalnokok, a diákok és a felekezetek reagáltak adománnyal, az igazán tehető mánások neveit csupán elvétve találjuk meg a lajstromíveken. Gácsér olyan példát is hoz Palásthy István személyében, aki azzal utasította el az adományozást, hogy „a siketnémák nevelése nem képezheti feladatát a modern társadalomnak, mert hogy kevesebb legyen az ép, egészséges tagoknak baja, talán jobb volna velük spártai módra elbánni”<sup>41</sup>. Az ilyen szociális intézmények alapításának okát a korábban is említett, új típusú polgári törvénykönyvben és az ezzel együtt nyugatról beáramló eszmékben érdemes keresni, amelyek fokozatosan formálták a birodalmi hatósági szociálpolitikát. A siketnéma intézet is vegyes intézménynek tekinthető abból a szempontból, hogy részben hatósági, részben közalapítványi finanszírozásból működött, létrehozásában tehát egyaránt szerepet játszott az udvari és a társadalmi akarat.

Ahhoz, hogy évi harminc, kilenc és tizennégy éves kor közötti hallássérült növendék taníttatását, ellátását és oktatóik bérét finanszírozni tudják, Cházár előzetes becslése szerint évi 6760 forint bejövő bevételre volt szükség.<sup>42</sup> A finanszírozást részben kamatokból, részben egy, az iskolában felállítandó nyomdából, részben támogatásokból tartotta kivitelezhetőnek. A tanítóknak engedélyezte volna, hogy mellékfoglalkozást vállaljanak a tanítás mellett.<sup>43</sup> Mivel az 1802-es megnyitásig a kívánt 60 500 forintos összegnek alig a fele gyűlt össze, ennek a pénznek a kamatai még nem fedezték az iskola kiadásait. Ahogy azonban az idézetből is kitűnik, végül kormányzati segítség is érkezett: az említett Politico-Fundationálisból pótolták ki az intézmény költségvetését. Ez a Helytartótanács rendelkezésére álló pénzalap vagy tőke akkoriban magyarul *polgári örökhagyományi jószág* néven volt ismert, német elnevezése pedig *politische Stiftungsgüter* volt.<sup>44</sup> A pénzügyi felügyeletől, a kormányzati hivatalnokaitól és a megyei szintű politikai csoportoktól származó adomány, valamint a kezdeti kormányzati támogatás egyértelműen a szociális jótékonyásra buzdító példaadás volt, mely meghatározta az adománygyűjtésekről később kialakuló vélekedést, és olyan alattvalói magatartásformát implikált, amelynek fő motívuma az udvar és a civil társadalom közötti kölcsönös hála. A Váci Siketiskola alapítása az újkori klientúrák átalakulásának egyik állomása volt, történetében a főrangú, a rendi, az udvari és a későbbi modern polgári jellegű mecenatúra egyaránt megjelenik.

<sup>41</sup> Gácsér 1902: 58.

<sup>42</sup> „Tökéül tehát mintegy 60,500 Rfrtot gondol szükségesnek.” Borbély 1902: 66.

<sup>43</sup> Borbély 1902: 64–67.

<sup>44</sup> Josephi 1818: 1811.

## A GYŰJTÉS MENETE

Mivel a közalapítvány jogi személy, vagyona elidegeníthetetlen, ennek a fundusnak a kezelője pedig a korábban említett Helytartótanács volt, ezért az adakozók tudhatták, hogy az adományuk jó helyre került. Pénzügyi felügyeleti szerepén túl a Helytartótanács az iskola munkájába nem avatkozott bele, a kezdeményezés sikeréhez pedig az is hozzájárult, hogy a gyűjtést regionális szinten felekezeti vezetők, iskolaigazgatók, professzorok, tanítók, elöljárók, vármegyék, hivatalnokok, városok és kisközségek szervezték meg, s a potenciális adakozókat minden településen egy-egy ismert személy győzte meg. Ezek a koordinátorok kaptak nyomtatott, üres lajstromíveket, amelyekre az adományozó adatait kellett felírniuk a pénz átvételkor – így az adományozó tanúja is lehetett az összeg iktatásának. A kormányzserv felé történő elszámolás a lajstromok alapján negyedévente történt: annyit kellett átadni, amennyit oda felvezettek, és a rendelet szerint az összeggyűjtött adományt száz forintoként be kellett szolgáltatni a kormányzserv pénztárába.

Az íveken krajcárra pontosan vezették és sorszámozták az adományozásokat, amelyek mögött az esetek többségében nem megnevezhető, konkrét egyének voltak, hanem csoportok, közösségek, melyektől az apróbb összegeket a nyilvános események és rendezvények során gyűjtötték be, például esküvőkön, szüreteken, temetéseken, tanévnyitókön, szentmiséken vagy a kerületi üléseken, illetve a vármegyei gyűlések előtt vagy után. Gyakorta megtörtént, hogy ugyanonnan többször is küldtek adományt. Malacka község például több hullámban vett részt az adományozásban, de így voltak ezzel a vármegyék és a szabad királyi városok, valamint a mezővárosok is.<sup>45</sup> Elenyésző számban voltak olyan adományok, amelyek elhunyt adakozók végrendeletének útján kerültek az iskolához, és szintén elhanyagolhatók voltak a főrangúak által egyénileg adományozott összegek. A publikált lajstromívek azt is megmutatják, hogy nagyjából milyen sorrendben adakoztak a csoportok, hogy melyik vármegyéből milyen hullámokban mekkora pénzösszeg származott, továbbá látni lehet a felekezetek közötti anyagi különbségeket is: a katolikusok jóval többet szánhattak az iskolára, miközben a protestáns és katolikus diákok egyaránt egy-egy nevelőt kaptak, és kezdetben egyenlő arányban részesültek az oktatásban is.<sup>46</sup> Mindezek mellett arra is lehet belőlük következtetni, hogy milyen társas eseményeken zajlottak a gyűjtések, és hogy kik nem kerültek bele a gyűjtési hálóba. A segélygyűjtő mozgalom ugyanis valamilyen hálózatot képezett az emberek között, annak ellenére, hogy maga a gyűjtés spontán módon alakult. Az adományozás nem annyira a patriotizmus nevében történt, hanem inkább egy speciális helyzetű társadalmi réteg megsegítése motorizálta. Gácsér leírja, hogy Cházár postaköltségeiből kiderül, milyen sokat levelezett a gyűjtés kapcsán, sőt a legváratlanabb helyeken és időpontokban bukkant fel személyesen is azért, hogy adományt gyűjtsön.

<sup>45</sup> Simon 1808: 65–95.

<sup>46</sup> Az egy főre jutó összegeket nem ismerhetjük, hiszen az adományok meghatározhatatlan számú egyénből álló csoportoktól érkeztek. Borbély 1902: 66.

„Ha valahol ünnepi sokadalomba gyülekeztek össze az emberek, Cházár András közöttük termelt azonnal s Isten nevében adományokat kért a vigadóktól azok számára, akik még hírből sem ismerik az örömet. A tokaji híres szüreteknek temérdek látogató vendégei voltak abban az időben, hetekig eltartott ott a vigalom; Cházár András sem maradt el róla, mert nagyon jól tudta, hogy az embernek jó kedvében szívével együtt pénztárczája is hamarabb kinyílik.”<sup>47</sup>

Az évekig tartó gyűjtés alatt összesen három hullámban összesítették és publikálták az adatokat. Az első lajstromon 1800 elejétől az 1802-es esztendő végéig szerepelnek az adatok: 329 esetben történt adományozás, összesen 37 487 forintot és 40 krajcárt adott össze az ország népe (pontosabban 38 476 forintot a sorszámon kívüli 3 adománnyal és az adminisztrációs hibával együtt). 1803 végéig 103 adományozásból további 21 131 forint érkezett be, 1804 januárjától 1807 januárjáig pedig újabb 20 943 forinttal bővült a Váci Siketiskola kasszája, 138 feljegyzett adományozásnak köszönhetően. Összesen 80 550 forint jött össze 573 adományozásból. Ebből 39 elérte vagy meghaladta a 450 forintot, és csak egyetlen olyan adomány volt, amelyik túllépte az uralkodó által adott 5000 forintot.<sup>48</sup>

Voltak lajstromíveken kívüli adakozók is, az ő nevük és az általuk felajánlott összeg azonban sorszám nélkül, de ugyanúgy megjelent nyomtatásban, mint a többieké. Ebből látszik, hogy az első hullámban arányaiban sokkal több volt az apróbb pénzösszegeket adományozók száma, ebben az intervallumban 113 forint, míg a második hullámban átlagosan 205 forintra jött ki az adományátlag.

## AZ ADOMÁNYOZÓK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

Az első hullám adományait egy adatbázisban rögzítettem, hogy különböző kimutatásokat lehessen végezni az adatcsoporton. Ebben az adatbázisban is a már említett három, sorszámon kívüli adomány szerepel a lista elején: az egyik a Helytartótanács hivatalnokának 500 forintos adománya, a második Liebman Rosenfeld budai kereskedő 30 forintja, a harmadik pedig Fengler József győri püspök 525 forintos adománya. E hárommal együtt összesen 332 adományozást jegyeztek fel a megalakulás évének végéig, amikor 38 476 forint gyűlt össze. A Cházár által megígért 1000 forintot csak egy későbbi évben rögzítették, viszont a férfi kamatként kifizette az ígért pénz után járó 45 forintot és még további 20-at.<sup>49</sup> Ahol lehetett, rögzítettem, hogy az adomány melyik rendből (főnemesség, köznemesség, papság, polgárság vagy egyéb/ismeretlen), melyik felekezetből, melyik városból vagy vármegyéből érkezett, valamint, hogy egyéni vagy közösségi adomány volt-e. A kategóriákat a lajstromív adataira jellemző szempontok szerint állítottam fel. Gyakori ugyanis, hogy az adományozás, mint esemény meghatározza az

<sup>47</sup> Gácsér 1902: 59.

<sup>48</sup> Simon 1808: 88–89.

<sup>49</sup> Simon 1808: 77.

adományozó adakozás pillanatában betöltött társadalmi helyét, és ilyenkor olyan csoport képződik, amelyik csak az adományozás szempontjából releváns. Gyakori az iskolákból érkező pénz, összesen 34 iskolákból érkező adományozást jegyeztek fel 951 forint adománnyal, ezekről azonban nem mindig tudjuk, hogy a diákok, tanárok, akik az iskolán belül összeadták a pénzt melyik társadalmi csoport vagy felekezet tagjai, tudjuk viszont, hogy húsz vármegyéből érkezett iskolai adomány. Ugyanez a helyzet a községekkel, jószágokkal, városokkal – ezekről mást nem tudunk, csak azt, hogy onnan jött az adomány. A megyei hivatali életben részt vevő rétegtől sok pénz érkezett, arról viszont szintén csak annyit tudunk, hogy melyik vármegyéből származott az összeg, míg az egyének adományozásánál éppen a lokációt nehéz vagy lehetetlen meghatározni (1. táblázat).

Az első hullámban szereplő adományok mediánja 30 forintra, a módusz pedig 10 forintra jön ki, ezekből is lehet érzékelni, hogy gyakoribbak volt a kisebb adományok, így a huszonegy legnagyobb összeg (a 20. és 21. azonos, 450 forint) jelentősnek számított. A gyűjtés jellegét a közösségek általi adományozások határozták meg. Az első hullám 332 adományozásából 204 esetében a pénzösszeget nem egy konkrét egyén, hanem egynél többen adták össze. Hogy példákat is említsek, az adományokat gyakran úgy tüntették fel, hogy „Csanád vármegye”, vagy „erdélyi Gubernium”, „Lomnitz evangélikus közösség” vagy „Keresztúr helység”. Bizonyos esetekben pontosabb, szűkebb csoportokat is meghatároztak, ilyen volt például az „Újvidéki Görög Kereskedők Társasága”, vagy „Az Eszterg. Érseks. Felső kerülete béli plébánosai”, illetve a „Szántó Kamara Urodal. Néhány magány. Szem.” és a „Budai némelly Czéhek”. Az is gyakran mutatja az egyéni és a közösségi adakozás elválását, hogy egyes gyűjtők külön jegyeztették fel a saját adományt, és külön az általuk másoktól gyűjtött összeget. Például a váci káptalan adott 450 forintot, majd az alatta lévő sorban 1072 forintnál ez szerepel: „Ugyan az a Megye-béli Papság és Nép által”, tehát a káptalan a saját felekezetének egyházi, világi papjaitól és a lakosságtól gyűjtött pénzét egybegyűjtve adta le.<sup>50</sup> A Vácról érkezett (több mint 1500 forint értékű) summából az is kitűnik, hogy a váciak valószínűleg lelkesen támogatták, hogy az ő városukban alapítsák majd meg az első magyar siketiskolát, és emiatt a gyűjtés kapcsán létrejöhetett egyfajta társadalmi kohézió.

Az első hullámban senki sem adományozott többet az uralkodónál, ez részben az iránta érzett tiszteletet is kifejezhette, másrészt a nagyságrendekből is látszik, hogy az adományok zöme lényegesen kisebb léptékű volt. Az első táblázatban láthatjuk a 450 forintot elérő vagy meghaladó 21 legnagyobb, az első lajstromban található adományozást. Már ebből a táblázatból is tisztán kivehető a katolikus túlsúly, és ha az összes, 332 adományozási eseményt nézzük, akkor 87-ről egyértelműen megállapítható, hogy katolikus közösség vagy személy adománya, ez összességében 17 572 forintot tesz ki, s ebből 8618 forintot egyházi személyek adományoztak. A 71 katolikus felekezetűektől származó adomány többségét káplánok,

<sup>50</sup> Simon 1808: 78.

plébánosok, esperesek szolgáltatták, és jelentős összeget tesz ki a híveiktől beszedett adomány is. Ám még a katolikus felekezeten belül is gyakori volt az alacsony jövedelmű hívektől érkező, apróbb hozzájárulás. Természetesen a kizárólag katolikusoktól származó adományok összegét nem tudjuk megbecsülni, mert számos olyan adományozás történt, ahol a csoporton belül nem meghatározható a felekezetek megoszlása, így csak azokkal az esetekkel számoltam, amelyekben a lajstromíven a nyilvánosság előtt demonstrálták a felekezetiiséget.

1. táblázat

*A Váci Siketiskola 21 legnagyobb adományozása az 1802. év végéig (21 136 forint)<sup>51</sup>*

<i>Eredeti sorszám</i>	<i>Adományozók eredeti megnevezése</i>	<i>Rendi státusz</i>	<i>Lakóhely</i>	<i>Felekezeti státusz</i>	<i>Összeg (Ft)</i>	<i>Egyéni vagy köz.</i>
1	Ő Tsászári, és Királyi felsége, II. Ferentz	főn.	Bécs	kat.	5000	
319	Drávetzky Ferentz Kánonok által hagyattatott	papság	Nagyszombat	kat.	3000	
209	Szirmai Várm. [vármegye]	közn.	Szathmár	ismeretlen	1554	köz
283	[Váci] Ugyan az a' Megye-béli Papság és Nép által	polg.	Vác	kat.	1072	köz
46	Szathmár Vármegye Status és rend.	közn.	Szatmár	ismeretlen	1000	köz
144	Gróf Illésházy István Ő. Mélt.	főn.	Trencsény	prot.	1000	
234	Borsod Vármegye	közn.	Borsod	ismeretlen	850	köz
172	Erdély ország nagy Hertz.	ism.	Erdély	ismeretlen	732	köz
173	Pest Vármegye	közn.	Pest	ismeretlen	707	köz
323	A' Dunántúl-való Superintendencia Helv. Conf.	papság	Győr	prot.	645	köz
97	Torontal Vármegye	közn.	Torontál	ismeretlen	628	köz
300	Soprony Sz. Kir. Város	polg.	Sopron	ismeretlen	548	köz
sorsz. el.	Fengler József győri püspök	papság	Győr	kat.	525	
241	Temes Vármegye	közn.	Temes	ismeretlen	505	köz
sorsz. el.	K. Comissárius és F. M. K. Helytartó Tanátsnak belső Titoknokja Zsadányi és Török Szent Miklósi Almásy Antal	főn.	Buda	kat.	500	
149	Gróf Eszterházy Ferenc Ő Mélt.	főn.	Bécs	kat.	500	
150	Eszterházy Miklós Ő Hertzegsége	főn.	Bécs	kat.	500	
161	Szabó András az Esztergomi Érsek Budai felszentelt Püsp. Ő Méltósága	papság	Esztergom	kat.	500	
107	Pétsi Püspöki Megyéb.	papság	Pécs	kat.	470	köz

<sup>51</sup> Simon 1808: 65.

47	Battyáni Lajos Ő Hertzegsége [herceg németújvári Batthy- ány-Strattmann Lajos (1753- 1806)]	főn.	Bécs	kat.	450	
282	Váci T. Káptalan	papság	Vác	kat.	450	köz

Rövidítések: kat=katolikus, prot=protestáns, főn=főnemesség, közn.=köznevesek, sorsz. el=sorszámozás előtti

Forrás: Simon 1808: 65–96.

A deklaráltan protestáns és evangélikus felekezetektől sokkal kevesebb adomány érkezett, megközelítőleg 3336 forint.<sup>52</sup> Ám ezek az adatok is csak tájékoztató jellegűek, ugyanis a lista alapján sokszor nem volt eldönthető a hovatartozás, de nagyságrendileg látható, hogy a felekezet méretéhez és az első gyűjtési hullámhoz képest mennyire jelentős ez az összeg: azok az adományok, amelyek esetében egyházi vonatkozás látható, 20 982 forintot tettek ki, tehát az első hullám során gyűjtött adományok 54,5%-át. Azt se felejtjük el, hogy maga a lajstromív és az adatok rögzítésének módja is információkkal szolgál: mivel gyakran nem jelzik a felekezetet vagy a rendi csoportot, az adatok nem a valós számokat tükrözik: 221 esetben, 17 494 forint összeg esetében nem lehet eldönteni az adományozó csoportokról, hogy felekezetiileg hová tartozik, mivel a lajstromívekre községek, városok lakóiként kerültek fel, vagy más szempontú meghatározás szerint rögzítették őket. Ha az ismeretlen rendi csoportok által gyűjtött adományok összegét arányosítva szétosztjuk a többi csoport között, feltételezve, hogy az arányok az ismeretlen rendi státuszú adományozások esetén is hasonlóak lehettek, akkor az adományok 83%-a katolikus, 1%-a görög-keleti, 16%-a pedig protestáns felekezetű adományozóktól származhatott.

Még több figyelmet érdemes szentelni a rendi csoportok szerinti megoszlásnak. A főrangú nemesekhez kapcsolható 11 adományozás a 332-ből, amely (nem számítva a királyt) egyenként legalább 100 forintot tesz ki, összegük 3461 forint. Ez azt jelenti, hogy a megnyitás évének végéig összegyűlt összeg kicsit több, mint egytizede származott a legtehetősebbektől. Milyen neveket látunk ebben a szerény, ámde mégis jelentőséggel bíró névsorban? Hat protestáns és öt katolikus családnév tűnik fel, s érdekes, hogy a főrangúakat tekintve mindkét felekezethez tartozók szinte fillérre pontosan ugyanakkora arányban adakoztak. Ez nem lehetett véletlen, hiszen az összes adakozót tekintve látható, hogy a protestáns adományok tényleges aránya nagyjából 16% körül lehetett. Úgy vélem, a főrangúak körében az ilyen reprezentatív ügyekben elképzelhető volt valamilyen versengés, de lehetett felekezetek közötti diplomáciai szerepe is az egyensúly megteremtésének. Mintha a protestánsok kényesen ügyeltek volna arra, hogy ne lépjék túl a katolikusok által gyűjtött összeget. Az átláthatóság megengedi azt a feltételezést, hogy az adományozásnak felekezeti szinten is volt szerepe és jelentősége.

<sup>52</sup> A protestáns és evangélikus adományozókat praktikus okokból vontam össze, mivel karrierlehetőségeik és anyagi helyzetük szerint hasonló társadalmi csoportot alkottak, valamint gyakran házasodtak egymással.

Kezdetben az aulikusabb katolikus famíliák nyitották ki az erszényüket, majd a sorszámokból látható, hogy később a protestánsok is utolérték őket. A protestánsoknál az adományozásnak nagy a hagyománya,<sup>53</sup> vagyis ez számukra sokkal nagyobb jelentőséggel bíró kérdés lehetett, tekintve azt a tényt, hogy a kisebb falvak protestáns adakozói viszont lényegesen kevesebben voltak, és szegényebbek lévén kevesebb pénzzel járultak hozzá az alapításhoz.

2. táblázat

*A főrangú egyéni adományozók listája az 1802. év végéig (3461 Ft)*

<i>Eredeti sorszám</i>	<i>Adományozók neve</i>	<i>Helység</i>	<i>Felekezet</i>	<i>Összeg (Ft)</i>
3	Szlavnicai Gróf Sándor Antal Ő Méltósága	Bécs	r. kat.	100
47	Batthányi Lajos Ő Hertzegsége	Bécs	r. kat.	450
98	Semsey András Perszonális Ő Nagysága	Ugocsa	r. kat.	150
144	Gróf Illésházy István Ő Mélt.	Trencsén	prot.	1000
149	Gróf Eszterházy Ferenc Ő Mélt.	Bécs	r. kat.	500
150	Eszterházy Miklós Ő Hercegsége	Bécs	r. kat.	500
169	Özvegy Brunszvik Grófné Ő Nagysága	Martonvásár	prot.	200
184	Sümegeh Vármegye Zichy Úr által adatott	Somogy	prot.	161
265	Gróf Prónay Gábor Ő Méltósága	Alsópetény	prot.	200
270	Zmeskal György Aul Famil ígért 100 Ft	Nyitra	prot.	100
286	Gróf Keglevics Károly Ő Méltósága	Szolnok	prot.	100

*Forrás:* Simon 1808: 65–96.

Úgy tűnik, a második és harmadik lajstromív készültekor mintha már diatva jött volna az adományozás a siketiskolának. Ekkor már több 1000–2000 forintos tétel is bekerült a lajstromokba, például a „Saxoniai hertzeg Albert ő Királyi felsége” vagy a „Veszprémi Megyében való Plébános, melly nevetlen kíván lenni”.<sup>54</sup> Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy az iskolát gyakran meglátogatták és mondhatni ellenőrizték olyan főméltóságok, akiktől az intézmény valamilyen formában remélt, vagy akiktől már korábban is kapott támogatást. A híres látogatók neveit később közzétették, ez tehát valamiféle nominális promóciónak minősülhetett a mágnások részéről. 1812-ben 32, az intézményt meglátogató előkelőség nevét publikálták, köztük akadtak olyanok, akik adományoztak is. Helytartótanácsosok, püspökök, Ürményi országbíró, orosz és Habsburg hercegi családok sarjai látogattak el az iskolába, de József nádor, valamint I. Ferenc is tiszteletét tette az intézményben.<sup>55</sup>

Azokat, akik rendi hovatartozásuk szerint nem meghatározhatók, vagy ahol vegyes az adott csoport adományozása, vagy azokat a csoportokat, amelyekben az adományozók többféle rendhez tartoznak, az 1. ábrán *Ismeretlen* megnevezéssel jelöltem. Községek, vármegyék és iskolák, illetve olyan egyének kerültek

<sup>53</sup> Wallmann 2005; Tóth 2005: 66.

<sup>54</sup> Simon 1808: 95.

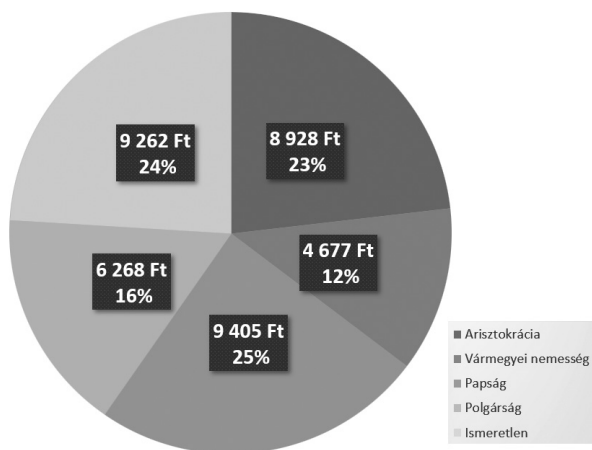
<sup>55</sup> Meszlényi Molnár 1812: 245–250.

ide, akiről nem lehet biztosan tudni, hogy melyik rendbe tartoztak. Belőlük az első lajstromban 116 volt, 9039 forint adományozott segéllyel. Érdemes ki térni a polgárság gyűjtésben való részvételére is. Egyes feljegyzésekben az adományozó kiléténél külön szerepel, hogy „Polgár”.<sup>56</sup> Ez azonban elenyésző esetben fordul elő, ezért azokat a bejegyzéseket soroltam a polgárság kategória alá, ahol az egyénről eldönthető volt, hogy polgár-e, továbbá ide soroltam a városlakókat, a városi mestereket és a „Deák Iskolákat”, azaz a gimnáziumok tanulóit és oktatóit. A vármegyei nemességet pedig a köznemesekhez.

Ha az adományok területi megoszlását nézzük, akkor látszik, hogy Pestről és Budáról az első adományozási hullámban közel tizenegy alkalommal, összesen 1855 forintot adtak össze. A mintegy 200 adományozó település közül a kistelepülések adományainak 35 forintos átlaga jól mutatja, hogy a szegényebbek, noha a lajstromíveken az adományozások egyharmada tőlük származik, kevesebbet adtak ugyan, de sokkal több alkalommal, több településről tették ezt: 102 adományozásból összesen 3533 forintot gyűjtöttek össze. Ezzel szemben a vidéki nagyvárosok és vármegyék 1802-ig 18 014 forintot gyűjtöttek össze, Bécsből pedig az uralkodó 5000 forintján felül 1550 forint érkezett. A vármegyék esetében nehéz meghatározni a beérkezett összeg nagyságát, mivel az íveken nem mindig tüntették fel a települések nevével a vármegyét, ez azonban a legtöbb településnél az adományok sorrendje miatt kikövetkeztethető volt. Az olyan adományokat azonban, amelyeknél a vármegye szerepel, mint adományozó, érdemes külön is megvizsgálni. Leginkább azért, mert feltételezhetően azért tüntették fel külön a vármegyét a lajstromíveken, mivel ezeket az adományokat a vármegyei gyűléseken adták össze, így tehát látható egyfajta területi, településtípus szerinti megoszlás is. Ez persze nem azt jelenti, hogy a többi vármegyéből nem érkezett adomány, hanem azt, hogy azokból nem a vármegyei politizálás szintjén küldtek pénzt.

1. ábra. Az adományok értékének megoszlása a rendek között 1802 végéig

Forrás: Simon 1808: 65–96.



<sup>56</sup> Simon 1808: 82.

3. táblázat

*Adományozó vármegyék listája 1807-ig*

<i>Vármegye</i>	<i>Összeg (Ft)</i>	<i>Vármegye</i>	<i>Összeg (Ft)</i>
Abaúj	183	Kraszna	357
Arad	156	Nyitra	71
Árva	94	Pest	707
Bács	159	Pozsega	63
Baranya	374	Pozsony	26
Békés	429	Sopron	265
Belovár-Kőrös	7	Szabolcs	520
Bihar	212	Szatmár	1000
Borsod	869	Szyrmiai [Szerém]	1633
Csanád	120	Temes	1156
Csongrád	399	Torontál	936
Esztergom	603	Trencsén	207
Fehér	10	Ugocsa	43
Gömör	100	Vas	367
Győr	138	Verőcze	15
Komárom	165	Zemplén	298
Krassó	229	Zólyom	219
Kraszna vármegye	357	<i>Összesen 34</i>	<i>12 130 Ft</i>

*Forrás:* Simon 1808: 65–96.

4. táblázat

*Az 1802-ig beérkező adományok vármegyei bontásban,  
az adományok mértéke szerint differenciálva*

<i>Vármegye</i>	<i>Összeg / Forint</i>	<i>Összeg / Krajcár</i>	<i>Summa (Ft)</i>
Magyar Királyságon kívüli adomány	6100		6100
Pozsony	4776	129,63	4778
Pest	3412	186,50	3415
Trencsén	1811	161,00	1813
Győr	1702	266,00	1706
Szerém	1594	45,50	1594
Komárom	1504	95,25	1505
Temes	1256	195,50	1259
Nyitra	1249	221,00	1252
Baranya	1045	90,00	1046
Borsod	914		914
Sopron	894	78,13	895
Somogy	768	98,50	769
Brassó	732	58,00	732
Szeben	667	57,75	667

<i>Vármegyék</i>	<i>Összeg / Forint</i>	<i>Összeg / Krajcár</i>	<i>Summa (Ft)</i>
Hont	562	7,25	562
Heves	557	172,50	559
Fejér	556		556
Gömör-Kishont	550	31,00	550
Solt	514	151,50	516
Abaúj	495	40,25	495
Bács-Bodrog	475	159,00	477
Szepes	465	124,00	467
Esztergom	452	172,00	454
Hajdú	412	54,50	412
Szolnok-Doboka	411	28,50	411
Nógrád	369	39,00	369
Jász-Nagykun-Szolnok	339	71,50	340
Arad	322	88,75	323
Felső-Fehér	316		316
Torontál	304	19,00	304
Békés	286	43,00	286
Zólyom	264	91,00	265
Tolna	240	87,50	241
Modrus-Fiume	218	99,00	219
Vas	211	82,00	212
Moson	183	87,50	184
Veszprém	178	3,00	178
Szatmár	171	148,50	173
Ugocsa	150		150
Csanád	145	30,00	145
Árva	135	36,00	135
Bars	103	55,00	103
Szatmár	100		100
Mátra	75	12,00	75
Bánát	73	25,50	73
Sáros	53		53
Verőce	50	24,00	50
Zemplén	50		50
Pozsega	49	48,00	49
Csorna	40		40
Beszterce-Naszód	35		35
Ung	34	60,00	35
Liptó	22		22
Zágráb	16	32,50	16
Bihar	14	38,00	14

<i>Vármegyék</i>	<i>Összeg / Forint</i>	<i>Összeg / Krajcár</i>	<i>Summa (Ft)</i>
Turóc	14	30,00	14
Csongrád	13	6,00	13
Gyöngyös	11		11
Körös	7	30,50	7
Zemplén	6		6
Bereg	4	56,50	4
Belovár-Körös	3	33,00	3
<i>Végösszeg</i>	<i>38 476</i>	<i>4000,00</i>	<i>38 542 Ft</i>

*Forrás:* Simon 1808: 65–96.

5. táblázat

<i>Összegkategóriák</i>	
<i>Adományozott összegek nagysága alapján megállapított kategóriák (Ft)</i>	<i>Összesen (Ft)</i>
0–100	570
101–500	6 759
501–1000	6 720
1001–2000	10 175
2001-től	14 293

A lajstromíveken azok nevét is megemlítik, akik a nem pénzügyi jellegű koordinációban segítettek. Ez a névsor több szempontból is fontos. Jól látható belőle, hogy a koordinációt végzők közül sokan később is betöltöttek valamilyen pozíciót az intézmény életében – őket azokhoz tudnám hasonlítani, akik az akadémia alapításakor bekerültek az alapszabályt kidolgozó bizottságba. Nem anyagi értelemben járultak ugyan hozzá az intézmény alapításához, de mégis egyértelműen megillette őket egyfajta társadalmi elismerés. Közéjük sorolta Cházár Simon Antal katolikus papot és tanítót, az iskola első igazgatóját, valamint Csúry Ferencet, aki „a Nevelő Ház’ Gazdaságának Gondviselője és Perceptor” volt, továbbá Schwartzert Antalt, az első számú tanítót, Kapuváry Sámuel másodtanárt, a siketnéma Fáj Károly Ferencet, aki a szépírást és a rajzolást tanította és az irgalmas barátokat, akik egészségügyi felügyeletet biztosítottak a növendékeknek.<sup>57</sup>

Cházár András nemcsak utólagos megítélésében hasonlított Széchenyire, hanem abban is, hogy a siketiskola finanszírozását nem elsősorban alapítványi formában képzelte el. Az első tervek között annak a lehetőségét is felvetette, hogy adakozzanak, netán adózzanak azok, akik később ezt a szociális szolgáltatást valószínűsíthetően igénybe fogják venni, tehát például a friss házások, illetve a városok. Opcióként említette még a lottériát, azaz a szerencsejátékot is: az abból származó pénz egy részét például visszatartotta volna, emellett a végrendeletekre

<sup>57</sup> Simon 1808: 84.

is utalt lehetséges pénzforrásként.<sup>58</sup> Végül „a király a helytartó-tanácsnak 1802. jan. 12-én kelt rendeletével tudtára adta az ország lakosságának, hogy alapítvány-nak összegét 2000 Frtban szabja meg s aki ez összeget az intézet számára leteszi, annak jogában állandó egy siketnémát fölvételre kijelölni s meghatározni azt, hogy magyarul, vagy németül taníttassék-e.”<sup>59</sup> Ezért láttam jónak az alábbiakban köz-zéteni a diákok névsorát, ebben ugyanis feltüntették a származási helyüket.

6. táblázat

„*Nevek A jelen lévő Siket-Néma Nevendékeknek*”

Sorszám	A' Nevendékek Nevei	Hazájok	Vármegye
1.	Bründler Ferentz	Pest	Pest
2.	Derner Jósef	Novaszelló	Bács
3.	Dora Jósef György	Jászberény	Jászág
4.	Ehold Károly	Pest	Pest
5.	Groszmann Ferentz	Kőszeg	Vas
6.	Hegyi Mátyás	Bogáts	Borsod
7.	Henisch Károly	Óvár	Moson
8.	Jáhn Lajos	Új Péts	Torontál
9.	Lulits János	Ó Pasna	Sirmia [Szerém]
10.	Muray Ambrus	Vetés	Szatmár
11.	Poroptsits András	Szabadka	Bács
12.	Remer Mihály	Pest	Pest
13.	Tömör Pál	Csór	Fejér Vár
14.	Vangroschovszky Antal	Pozsony	Pozsony
15.	Antal Katalin	Kos-Pallag [Kóspallag]	Hont
16.	Gneiszt Trézsi	Nagy-Mártony	Sopron
17.	Gyuratsik Joanna	Horelitz	Trencsén
18.	Gyuratsik Éva	Horelitz	Trencsén
19.	Haubenhoffer Anna	Pilingérhely	Magy. Orsz. Határ
20.	Schrott Anna	Sopron	Sopron

Forrás: N. N. 1802.

Végezetül érdemes megemlíteni azokat a magyarázatokat, amelyekkel megindokolták a gyűjtés szükségességét, és amelyekre hivatkozva évtizedeken át gyűjtötték az adományokat. May, Stork és Cházár többféle érveléssel támasztotta alá az intézmény felállításának szükségességét. Közülük az egyik legfontosabb az volt, amit sokáig hangoztattak az adománygyűjtés során, hogy a leendő diákok is „Emberék, az az észszel bíró, s halhatatlan lélekkel megajándékozott teremtmények, mint a' hallók”. Emellett az a hivatkozás is elhangzott, hogy akit nem

<sup>58</sup> Gácsér 1902: 49.

<sup>59</sup> Borbély 1902: 91.

tanítanak meg imádkozni, az nem tud kapcsolatot teremteni semmilyen transzcendens létezővel. Ez az érv minden egyházközösségben hatásos volt, ugyanis a gyűjtésben az összes felekezet képviseltette magát, noha maga a siketiskola nem tartozott egyik felekezet fennhatósága alá sem. Azt, hogy ez mégis milyen jelentős magyarázóerővel bírt, mi sem mutatja jobban, mint hogy ezt az érvelést tartalmazó prédikációk is fennmaradtak.<sup>60</sup> Az alapítók harmadik érve pedig az volt, hogy:

„a Siket-némák a' hazának és a' polgári társaságnak tagjai: a' hallás héjánossága meg nem foszthatja őket azon justtól, mellyben a' többi hazafiak részesülnek, s ez föl nem szabadíthatja őket azon köteleességek alól, mellyekre a' társasági szövetségre nézve mindenik tag köteleztetik: kötelesek tehát ők is a' hallókkal egyetemben tehetéseik szerint a' közjót előmozdítani.”<sup>61</sup>

Ez utóbbi érv az 1800-as évek elején még nem volt különösebben hangsúlyos. Ugyanakkor e három érv azt is megmagyarázza, hogy miért a felekezeten átívelő társadalmi érintkezés adta az adományozás egyik legfőbb bázisát. A különböző városok, falvak lakói, vármegyék, iskolák, céhek nevében érkező adományok nem minden esetben egy adott felekezettől származtak, hanem olyan szekuláris csoportoktól, melyeknek tagjai egyéenként nem azonos felekezethez tartoztak. A siketnéma diákok oktatása társadalmi hasznosság szempontjából sikeres volt. Schwartzter jelentéséből legalábbis kiderül, hogy a gyermekek többféle mesterséget is elsajátítottak.<sup>62</sup>

Emellett a siketek számára írott, nyelvújítás kori tankönyvek érdekessége a nyelvről és a siketiségről való gondolkodás, valamint a tankönyvek által indirekt módon közvetített, leegyszerűsített, pedagógiai célú és megfogalmazású világszemlélet bemutatása. A siketség és a magyar nyelv ügyének kérdése kétségtelenül összefüggéseket mutat bizonyos pontokon, erre azonban e dolgozat keretei között csak utalni van módom. Érdekességképpen idézek az 1817-es tankönyvből:

„Én nem hallhatok. Én nevetetek, sírhatok, fohászkozhatok, nyöszöröghetek, zokoghatok, ásítozhatok, prüsszszenthetek. Én kiálthatok, és füttyölhetek. Én beszélhetek, és halgathatok. Én megfordulhatok. Én lehajulhatok, és ismét felállhatok. Én megbotozhatok, eleshetek, és ismét felkelhetek. Én mozdíthatom magamat a' mint akarom, vagy Akaratom szerint. [...] Én Ember vagyok. Te Ember vagy. Az Atyám Ember. Az Anyám Ember. A' Bátyám az Öcsém Ember. A' Néném, Húgom Ember. Én és te, Az Atya és az Anya, A' Fiú és a' Leány, A' Gyermekek és a Leányzó, Az ifjú és a' Szűz, A' Férjfi és az Aszszony, A' Tsötsömös és az Öreg, Mindnyáján *Emberek* vagyunk.”<sup>63</sup>

<sup>60</sup> Bellitz 1801.

<sup>61</sup> N. J. 1817: 144.

<sup>62</sup> Meszlény 1812: 244.

<sup>63</sup> Schwartzter 1817: 8–9. Kiemelés az eredetiben.

\* \* \*

A Váci Siketiskola alapítása figyelemre méltó példája az olyan típusú társadalmi gyakorlatoknak, amelyekben rendi és nem rendi elemek egyaránt fellelhetők. Az alapítás 18. századi rendi bürokratikus eszközök segítségével zajlott, az udvar és a Helytartótanács is kulcsszerepet játszott benne, de a mozgalom sikere nem a főrangú vezetőrétegek önálló tevékenységén múltott: az országos mértékű gyűjtésben a rendi társadalom egésze részt vett. Az adományozás ebben az esetben önmagában még nem bírt közösségteremtő erővel, nem is a városfejlődés termelte ki, társadalmi jelentősége pedig nem elsősorban a tényleges eredményein múltott.<sup>64</sup> Inkább egy folyamat kezdetét jelzi, szimbolikus eszközként tekinthetünk rá: formálta a közösségi normarendszert, mely meghatározta az egyén életét. Az intézményalapítás mozgalma alakította a siketségről mint kognitív fogyatékosságról kialakult közvéleményt, valamelyest elfogadtatta a normától való eltérést, a siketek és némák integrálását beépítette a közösség által elfogadott célok közé. Az intézmények alapítása nemcsak a Váci Siketiskola esetében bírt ilyen hatóerővel, a 19. századi alapításokkal együtt járt a közvélemény formálása is. A rendiség nem személyekre, hanem azonos jogállású csoportokra tagolta a társadalmat, ezért a nem rendi alapon létrejött csoportosulás, valamint az ilyen elkülönített, hátrányos helyzetben lévő csoportok támogatása már önmagában is szemléletbeli változást mutat. Az intézményalapítást annak tudatában tekinthetjük újszerű kezdeményezésnek, hogy a népjóléti intézményrendszer kiépülése Magyarországon csak a 19. század második felében vett nagyobb lendületet, így az alapításról kialakult narratíva is meghatározó, mivel egy lassú, máig ható folyamat korai állomásának tűnik.

## FORRÁSOK

Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár (OSzK PKT)

Bellitz János 1801: *Jól Tselekszüink ha azt tselekesszük, hogy a' siketek halljanak és a' némák szóljanak. Így szöllanak minden jó Keresztény Magyar Hazafiak így azokkal együtt* Bellitz János, Szent Antalfai Evang. Prédikátor, Kassa. OSzK PKT 95. doboz, 8°, 23.

Cházár András 1801: *“A fő Valóság nem elégedvén meg a maga magános boldogságával” – kezdetű kéréllőlevele a siketnémák tanítása érdekében az ország lakóihoz (7000 példányban). Kelt Rozsnyón 1801 Boldogasszony hava 28. napján. Utána nyomtatva a Helytartótanácsnak az ország törvényhatóságaihoz intézett, 1800. okt. 1-én kelt 24112. sz. rendelete és T. Nemes Gömör vármegyének a Ht. t. rendeletre Pelsőcön 1801. jan. 22-én hozott Végezése, Ritka.ó. a. német nyelven, mely jan. 27-én kelt. tót nyelven, mely 1801. 1. 27-én kelt. Kassa. OSzK PKT 1801. évkör, 2°, 2.*

May József 1799a: *Intézet egy siketeket és némákat nevelő-oskolának fel-állítása végett magyar országban.* OSzK PKT 91. doboz, 2°, 6.

<sup>64</sup> Tóth 2005: 7–16.

- May József 1799b: *Rövid tudósítás a' bétsi tszásári királyi siketek és némák oskolájának mi- volta, és rendtartásai felől. A siketokról, és némákról.* OSzK PKT 91. doboz, 2°, 6.
- May József 1801: *Töldalék A' Magyar Hirmondónak, Januariusnak 30-dik napján 1801- dik Esztendőben költ árkusához. Intézet egy siketeket és némákat nevelő oskolájának fel állítása végett Magyar-Országban. Máj József A' bétsi tszásári siketek, és némák oskolá- joknak igazgatója által.* OSzK PKT 95. doboz, 8°, 12.
- N. N. (1802) *A' Siket-némák' nevelés, és tanítás által áhétatos keresztényekké és az ország hasznos tagjaivá váló formálásának szükséges vóltáról szóló irás,* Vác, Máramarosi Gott- lieb Antal' betüivel. OSzK PKT 1802. évkör, 103. doboz.
- N. N. 1803: *Programm über die Notwendigkeit taubstumme Kinder durch die Erziehung, und den Unterricht in wahre Gottesverehrer, und nützliche Glieder bes Staates zu ver- wandlen,* Waißen. OSzK PKT 1802. évkör, 104. doboz, 4°, 16.
- Stork, Friedrich 1780: *Zweyte öffentliche Prüfung der Taubstummen.* OSzK PKT 1780. évkör, 2°, 4.
- Cházár András 1806: *A' magyar nemzethez!* Nagyszombat.
- Cházár András 1807: *A' magyar nyelvet tárgyazó 's a' Magyar Kurir által ki-birdettetett ju- talom kérdéseknek fontossabban lehető meg-felelésére előre botsátott elmélkedései Cházár Andrásnak, NagySzombatban.* Jelinek Ventzel betüivel, Nagyszombat.
- de l'Épée, Charles Michel 1776: *Institution des sourds et muets, par la voie des signes mét- hodiques.* Paris. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1040582v/f7.image> – utolsó letöltés: 2023. május 1.
- Döbrentei Gábor (szerk.) 1832: *A' Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 1. Pest.
- Friml Aladár (ford. bev. jegyz.) 1913: *Az 1777-iki Ratio Educationis.* Budapest.
- Josephi Márton 1811: *Lexicon trilingue Latino-Hungarico-Germanicum.* 2. Viennae Aust- riae.
- Kazinczy Ferenc 2015: *Magyarországi utak.* (S. a. r.: Orbán László.) Debrecen.
- Simon Antal 1808: *Igaz Mester a' ki tanítványai igen rövid idő alatt, minden unalom nél- küül egyszerre írni és olvasni is megtanítja. Írta a' magyarok hasznára Simon Antal, Győri Megyebéli Világi Pap, és A. M. K. Siket-Néma Intézetnek Igazgatója Vátson.* Buda.
- Schwartzter Antal 1817: *Első esméreték a' siketnémák számára.* Buda.

## HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bácskai Vera – Nagy Lajos (szerk.) 1985: *Széchenyi pesti tervei.* Budapest.
- Bellágh Rózsa 2005: Mecenatúra Bod Péter korában. *Magyar Könyvszemle* (121.) 3. 328.
- Birnbacher, Dieter (Hg.) 2006: *Utilitarianism. Der Utilitarismus.* Stuttgart.
- Bodnár-Király Tibor 2018: *Államleírás és statisztika a 18–19. század fordulójának ma- gyarországi eszmetörténetében (Politica és diszciplinárizálódás a felvilágosodás tudomá- nyosságában).* (PhD-disszertáció.) <https://doi.org/10.15476/ELTE.2018.129>
- Borbély Sándor (szerk.) 1902: *Emlék-könyv a siketnémák váczai országos királyi intézete 100 éves fennállásának ünnepe alkalmára.* Budapest.

- Borbély Sándor 1924: *A Magyar Siketnéma-Oktatás bibliográfiája és adatgyűjteménye 1920 végéig. Összeállította a Siketnémaintézeti tanárok országos egyesületének felkérésére Borbély Sándor egyesületi alelnök, a Siketnémák Váczi Kir. Orsz. Intézetének Igazgatója.* Vác.
- Brown, Mary Elizabeth 1913: *Dedications. An Anthology of the Forms Used from the Earliest Day of Book-Making to the Present Time.* New York.
- Csicsay Lajos 2002: *Iskolatörténet.* Dunaszerdahely.
- Ellger-Rüttgardt, Sieglind Luise 2008a: *Behinderten-pädagogik – eine Bilanz, Bildungspolitik und Theorieentwicklung von 1950 bis zur Gegenwart.* Stuttgart.
- Ellger-Rüttgardt, Sieglind Luise 2008b: *Geschichte der Sonderpädagogik.* München – Basel.
- Ember Győző 1940: *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848.* Budapest.
- Gácsér József 1902: *Jólétszi Cházár András életrajza a siketnémák váczi országos királyi intézetének keletkezése. Különlenyomat az intézet száz éves fennállásának jubileuma alkalmával kiadott „Emlékkönyv”-ből.* Budapest.
- Hattyar Helga 2008: *A magyarországi siketek nyelvújításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata.* (PhD-disszertáció.) [http://doktori.btk.elte.hu/lingv/hattyar/diss\\_nem.pdf](http://doktori.btk.elte.hu/lingv/hattyar/diss_nem.pdf) – utolsó letöltés: 2023. május 1.
- Heinicke, Samuel 1778: *Beobachtungen über Stumme u. die menschliche Sprache.* Hamburg.
- Heinicke, Samuel 1789: *Über die Denkart der Taubstummen.* Leipzig.
- Hegedüs Lajos – Ficsorné Kurunzi Margit – Szepessyné Judik Dorottya – Pajor Emese – Könczei György 2009: *A fogyatékoság hazai és nemzetközi története. (Egyetemi jegyzet.)* Budapest.
- Hofbauer, Karl 1864: *Die Wieden mit den Edelsitzen Conradswerd, Mühlfeld, Schaumburgerhof und dem Freigrunde Hungerbrunn. Historisch-topographische Skizzen zur Schilderung der Vorstädte Wiens.* Wien.
- Huber, Alfons 1867: *Geschichte der Gründung und der Wirksamkeit der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften während der ersten fünfzig Jahre ihres Bestandes.* Wien.
- Kluebing, Harm – Schmale, Wolfgang (Hg.) 2004: *Das Reich und seine Territorialstaaten im 17. und 18. Jahrhundert: Aspekte des Mit-, Neben- und Gegeneinander.* Düsseldorf.
- Knapp, Karl 1954: Der Taubstumme als Glied der Gemeinschaft. In: *Festschrift zum 175-Jährigen Bestande des Bundes Taubstummeninstitutes.* Wien, 65–86.
- Löwe, Armin 1992: *Hörgeschädigtenpädagogik international.* Heidelberg.
- Möckel, Andreas 2007: *Geschichte der Heilpädagogik oder Macht und Ohnmacht der Erziehung.* Stuttgart.
- Niemeyer, August Hermann 1805: *Über die Organisation öffentlicher Schulen und Erziehungsanstalten.* Halle.
- Niemeyer, August Hermann 1810: *Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts für Eltern, Hauslehrer und Schulmänner,* Zweyter Theil. Halle.
- N. J. 1817: A' Siket-némák' Váczi Intézetéről. *Tudományos Gyűjtemény* 7. 142–150.
- Pesti Brigitta 2013: *Dedikáció és mecenatúra Magyarországon a 17. század első felében.* Budapest.

- Schmidt, Marion – Werner, Anja (Hg.) 2019: *Zwischen Fremdbestimmung und Autonomie, Neue Impulse zur Gehörlosengeschichte in Deutschland, Österreich und der Schweiz*. Bielefeld. <https://doi.org/10.1515/9783839447161>
- Scholtz Lajos – Sturmán Márton 1914: Magyar Siket-Néma Oktatás. *A Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesületének Hivatalos Lapja* (16.) 5. 111–112.
- Tóth Árpád 2005: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. Budapest.
- Vay Sándor 1899: A Váci Siket-Néma Intézet alapítói. *Vasárnapi Újság* (46.) 38. szeptember 17. 631–633.
- Wallmann, Johannes 2005: *Der Pietismus*. Göttingen.